

Термиз, 2010.

SURXONDARYO VILOYATI IQTISODIYOTINI RIVOJLANTIRISHDA SOHALAR SAMARADORLIGINI OSHIRISH

Xolmanova Feruza Uralovna,

Termiz davlat universiteti Jahon tarixi kafedrası katta o'qituvchis,
tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: Ushbu maqola viloyatimiz engil sanoatidagi ipakchilik sohasini rivojlantirishga qaratilgan chora-tadbirlar va amalga oshirilayotgan ishlarga bag'ishlangan. Surxondaryo iqlim jihatidan juda qulay, unumdor tuproq va to'rt faslli vohadir. Shunday ekan qishloq xo'jaligi ekinlari bilan birga ipakchilik sohasini rivojlantirishga ham katta imkoniyatlar mavjuddir. Ipak nafaqat engil sanoatda balki farmatsevtikada, meditsinada, aviatsiya sanoatida ishlatiladi.

Kalit so'zlar: O'zbekiston, Xitoy, "Sino Silk" "Huashen silkworm PRO" dehqonchilik, chorvachilik, parrandachilik, bog'dorchilik, pillachilik.

Аннотация: Данная статья посвящена мерам и проводимой работе, направленной на развитие шелковой промышленности в нашего региона. Сурхандарья – это очень благоприятный климат, плодородная почва. Поэтому наряду с выращиванием сельскохозяйственных культур здесь открываются большие возможности для развития шелковой промышленности. Шелк используется не только в легкой промышленности, но и в фармацевтике, медицине, авиационной промышленности.

Ключевые слова: Узбекистан, Китай, «Sino Silk» «Huashen silkworm PRO» земледелие, животноводство, птицеводство, садоводство, коконирование.

Abstract: This article is dedicated to the measures and ongoing work aimed at the development of the silk industry in the light industry of our region. Surkhondaryo is a very favorable climate, fertile soil and four-season oasis. Therefore, along with agricultural crops, there are great opportunities for the development of the silk industry. Silk is used

not only in light industry, but also in pharmaceuticals, medicine, and aviation industry.

Key words: Uzbekistan, China, "Sino Silk" "Huashen silkworm PRO" farming, livestock, poultry, horticulture, cocooning.

Ipakchilik qishloq xo'jaligining muhim tarmoqlaridan biri bo'lib, to'qimachilik sanoatini xom ashyo bilan ta'minlaydi. YUNESKO tomonidan o'zbek shoyi matolari, atlas va adras tayyorlashning qadimiy texnologiyasi nomoddiy madaniy merosni muhofaza qilish ro'yxatiga kiritilgani buning amaliy tasdig'idir.

Dastlabki bosqichlarda erkin raqobatga asoslangan bozor ipak gazlama sanoatining zaif tomonlarini yaqqol ochib tashladi. Bular quyidagi sabablardir:

- eski texnologiyalar bilan qurollanganlik;
- sun'iy ipakdan bo'lgan ipak gazlamalarga talabning yo'qligi;
- tashqi raqobat past darajadali.

Bizga ma'lumki, mustaqillikning dastlabki yillarida ipakchiligidimiz dovrug'i pasayib, aholi orasida ipak qurti parvarishlashga ishtiyoq susaygan edi. Oqibatda pilla yetishtirish, uni chuqur qayta ishlash va eksport qilish ko'rsatkichlari keskin tushib ketdi.

Xalqimiz dehqonchilik, chorvachilik, parrandachilik, bog'dorchilik bilan birga azaldan pillachilik bilan ham shug'ullanib keladi. Aytish kerakki, bugungi kunga kelib voha pillakorlarining azaliy orzusi ushaldi. Ipakchilik tarmog'i mutaxassislari pilla xom ashyosini qayta ishlab, ko'proq daromad olish yo'lida izlanishlar olib bordi. 2014-yilda tashkil etilib, eski uskunalar bilan ish boshlagan "Surxon ipagi" MChJ da 2017-yilda

texnik-texnologik jihatdan to'liq modernizatsiyalash ishlari bajarildi. Xitoy Xalq Respublikasidan pillani qayta ishlash, ipak yigirish, ipak momig'i ishlab chiqarish uchun uskuna va texnologiyalarning so'nggi modellari keltirib o'rnatildi. 2020-yildan buyon korxonada 200 nafar ishchi-xodimlar faoliyat ko'rsatmoqdalar. Bu korxonada sun'iy dasta va ipak matodan mahsulot tayyorlanadi. "Surxon ipagi" MChJ jamoasi faqat pillani qayta ishlash bilan chegaralanib qolmay, chiqitsiz texnologiya asosida qalin gilamlar ham tayyorlashmoqda[1].

Surxondaryo viloyatida gilam ishlab chiqarish korxonasi 2019-yilda bir tani tashkil etgan. Bu gilamlar "Surxon ipagi" uyushmasida ishlab chiqarilgan.

Korxona mahsulotlariga Osiyo va Yevropa qit'asi davlatlari xaridor hisoblandi. 2017-yil 2 mln. 139,6 ming dollar miqdoridagi mahsulotning xorijiy mamlakatlarga eksport qilingani korxona sexlarida sifatli va raqobatbardosh ipak mahsulotlari tayyorlanayotganidan darak beradi.

Qisqa o'n yil ichida Surxondaryo viloyatida pilla yetishtirish borasida muhim yutuqlar qo'lga kiritildi, birgina 2016-yilda 3 ming 394 ta fermer xo'jaligi tomonidan qariyb 1 ming 553 tonna pilla yetishtirilganligi fikrimiz isbotidir[2]. Pilla yetishtirishning ko'payib borishi uni qayta ishlovchi tarmoq faoliyatini takomillashtirish chorasini ko'rib chiqishga sabab bo'ldi.

2017-yil 24-martda F-4481-son "Respublika ipakchilik tarmog'i korxonalarini yanada qo'llab-quvvatlash chora tadbirlari to'g'risida"[3] gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoyishi chiqdi. Bu farmoyishda pillachilikni rivojlantirish yo'nalishlari aniq ko'rsatib berilgan bo'lib, respublikada pilla va ipak tayyorlash yagona "O'zbekengilsanoat" uyushmasiga birlashtirilib, uning raisi O'zbekiston Respublikasi Vaziriga tenglashtirildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 29-mart PQ-2856-son "O'zbekipaksanoat" uyushmasi faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"[4], 2018-yil 4-dekabrda PQ-4047-son "Respublikada pillachilik tarmog'ini yanada

rivojlantirishga doir chora tadbirlar to'g'risida" va "Pillachilik tarmog'ini yanada rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" gi qarorlaridan so'ng tarmoqda tub burilishlar qilindi.

Masalan, ipak qurti urug'ini viloyatga Toshkent, Farg'ona, Xorazm va Namangandan keltirish tashvishi barham topdi[5]. 2017-yilda respublikamizda 14 ming tonna pilla yetishtirildi, 2018-yilda 18 ming tonna. 2020-yilda bu ko'rsatkich 21 ming tonnaga yetdi[6].

2017-yil sentyabr oyida O'zbekiston Respublikasi ipakchilik sohasida dunyo mamlakatlari ichida yigirmanchi davlat sifatida Xalqaro Ipakchilik Kengashi (ISC) ga a'zo bo'ldi. Bundan tashqari, so'nggi yillarda viloyat ipak xom ashyosini qayta ishlash alohida drayverga aylanib bormoqda. Hozirgi vaqtda ipakni qayta ishlovchi 3 ta korxona tomonidan 944 ming tonna quvvat yaratilgan. 2021-yilda Denov tumanida "Sino Silk" MChJ tomonidan 150 tonna quvvatga ega ipakdan tayyor mahsulotlar ishlab chiqarish loyihasi ishga tushirildi[7].

Viloyatimizning Angor tumanida Xitoy davlati ishbilarmonlari hamkorligidagi "Huashen silkworm PRO" qo'shma korxonasi sermahsul va ipakchan ipak qurti urug'i navlarini yetishtirish va mamlakatimizdagi fermer xo'jaliklari va zvenolarini ta'minlaydigan yetakchi korxonalardan biri hisoblanadi. Korxonada 2017-yilda 11 ming quti ipak qurti urug'i yetishtirilgan bo'lsa, 2018-yilda bu ko'rsatkich 50 ming qutiga yetkazilib, 3 marta hosil olishga erishildi "Huashen silkworm PRO" qo'shma korxonasi mamlakatimiz ipakchilik sanoatini sifatli xom ashyo bilan ta'minlashda, voha aholisi uchun yangi ish o'rinlari yaratishda muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur korxonada 70 nafar, mavsumiy 370 nafar kishi ish bilan ta'minlandi[8].

Ipakchilik sohasida yetakchi hisoblangan Xitoy, Hindiston, Janubiy Koreya va Yaponiya kabi davlatlar investorlari bugun O'zbekistonga ishonchli hamkor sifatida qaramoqda. Buning asosiy sababi, pillachilik qisqa vaqt ichida mavsumiy tarmoqdan doimiyga aylantirilib, qulay ishbilarmonlik muhiti yaratilganidir. Gap shundaki,

yurtimizda tarkibida kamida 4-5 ta korxonani birlashtirgan pillachilik klasterlarini yaratish sa'y-harakatlari allaqachon boshlab yuborildi. Ularda ipak qurti ozuqasini yetishtirishdan tortib, pilla olish, ipak yigirish, mato to'qish va undan tayyor mahsulot ishlab chiqarishgacha bo'lgan barcha bosqich qamrab olinadi. Shu bilan birga, foydalanishga topshirilayotgan pillachilik majmualari qoshida parrandachilik, asalarichilik, chorvachilik hamda quyunchilikni rivojlantirish, ikkilamchi qishloq xo'jaligi mahsulotlari yetishtirish imkoniyati paydo bo'ldi. Jahon bozorida bir kilogramm ipakning bahosi 38-40 dollarga teng. Agar u kalava qilinsa, narxi 55 dollargacha ortadi, undan mato to'qib, kiyim-kechak tikib sotilsa, daromad 3 barobar ko'payadi[9].

Vaholanki, ipak kalavasining har bir kilogrammidan 11 metr gacha mato to'qiladi, xuddi shuningdek, gilamchilikni rivojlantirish ham aholi ehtiyoji uchun juda muhimdir. Tarmoqda yuz berayotgan yangilanishlar, yaratilayotgan qulay shart-sharoitlar innovatsion loyihalar ijrosiga ham keng yo'l ochib, noan'anaviy mahsulotlar ishlab chiqarishni yo'lga qo'yishda rag'batlantiruvchi omilga aylandi. Negaki, ilgari pillachilikda faqat tola olingan bo'lsa, bugungi kunda ipak momig'i tayyorlanayapti. Bundan tashqari xitoylik hamkorlar bilan birgalikda tut bargidan shifobaxsh choy, ipak qurti, g'umbagidan esa antiqa yog' ishlab chiqarishni yo'lga qo'yish borasida ishlar amalga oshirilmoqda.

Belgilangan rejalar amalda o'z isbotini topsa, respublika iqtisodiyotida pillachilik tarmog'i muhim o'ringa ega bo'ladi. Mutaxassislarning qayd etishicha, bir litr g'umbak yog'i jahon bozorida 200 dollar atrofida baholanadi. Biroq shu paytgacha g'umbakning har kilogrammi parrandachilik, baliqchilik sanoati korxonalariga ozuqa sifatida 3-4 ming so'mga sotilgan.

Farmakologiya va kosmetologiya sanoatining muhim xom ashyosi sanalgan g'umbak yog'iga tashqi bozorda talab g'oyat yuqori. U xushro'ylashtiruvchi sovun hamda shampunlar, shuningdek, malham va surtmalar ishlab chiqarishda asosiy xom ashyo

hisoblanadi. Bunday vositalar jarrohlikdan keyin qolgan chandiqlarni yo'qotish, soch to'kilishining oldini olish xususiyatiga egaligi bilan alohida qadrlanadi. Bugungi kunda g'umbak yog'i korxonasi uchun zarur uskunalar Xitoy kompaniyalari bilan erishilgan kelishuvga ko'ra yurtimizga keltirilmoqda.

2018-yilda Surxondaryo viloyatida 51 ta, Respublikamiz bo'yicha 151 ta pillaxona mavjud bo'lgan[10]. Viloyatimizda shu yilga kelib innovatsion pillaxonalar soni ko'paydi. Termiz tumanining "Yangiariq" SIU va uning "Oqtepa" massivida ikkita, "Namuna" SIU hududida ikkita Xitoy texnologiyasi asosida bunyod qilingan pillaxonalar mavsumga tayyor holatga keltirildi. Pillaxonada ipak qurti plyonka ostida boqiladi. Innovatsion pillaxonalarning yana bir afzallik jihati shuki, ipak qurti pilla o'rash jarayonida sun'iy dastalar ishlatiladi.

2020-yil viloyat bo'yicha 1600 tonna "kumush tola" xirmoni to'lib, reja uddalandi. Sho'rchi tumani 154,7 tonna, Sherobod tumani 145 tonna, Angor tumani 129,7 tonna, Muzrabot tumani 116,1 tonna, Qiziriq tumani 95 tonna, Bandixon tumani 45 tonna, Boysun tumani 44,8 tonnadan sifatli xom ashyo topshirib munosib hissa qo'shishdi.

Respublika miqyosida "O'zipaksanoat" uyushmasi tomonidan 2017-yilda 30,9 mln. dollar, 2018-yilda 50,79 mln. dollar va 2019-yilda 72,1 mln. dollar hisobida ipak mahsulotlari eksport qilindi.

Viloyatda ipak xom ashyosini qayta ishlash alohida o'sish nuqtasiga aylanib, hozirgi vaqtda ipakni qayta ishlovchi 3 ta korxona tomonidan 944 ming tonna quvvat yaratildi. Qo'shimcha 150 tonna quvvatga ega ipakdan tayyor mahsulotlar ishlab chiqarish loyihasini amalga oshirish bo'yicha ishlar davom ettirilmoqda[11].

"O'zbekipaksanoat" tomonidan BMT ning Oziq-ovqat va Qishloq xo'jaligi tashkiloti (FAO) va Sanoatni rivojlantirish tashkiloti, Germaniyaning (GIZ), Yaponiyaning (JICA) hamkorlik agentliklari bilan birlikda qo'shma loyihalarni amalga oshirish bo'yicha ishlar olib borilmoqda. Hozirgacha xalqaro darajadagi 15 ta

ko'rgazma va biznes forum O'zbekistonda (6 marta), Avstriyada (2 marta), Hindiston, Fransiya, Belgiya, Germaniya, Niderlandiya, Yaponiya va Xitoyda tashkil etildi[12]. Ipakchilik sohasida rivojlangan mamlakatlardan yetti nafar malakali mutaxassislar tizimni rivojlantirish uchun ekspert sifatida uyushma raisining

maslahatchisi sifatida ish olib bormoqda.

Xulosa qilib aytish mumkinki, bugungi kunga kelib voha pillakorlarining azaliy orzusi ushlangan. Negaki ipakchilik tarmog'i mutaxassislari faqat pilla xom ashyosini qayta ishlab, ko'proq daromad olish yo'lida izlanishlarni davom ettirishyapti.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "Surxon tongi", 2018 yil. № 14 (17414)-son.
2. Surxondaryo viloyati hokimligi iqtisodiy taraqqiyot va kambag'allikni qisqartirish bosh boshqarmasi hisobot ma'lumoti, 2020.
3. <https://lex.uz/docs/3146175>
4. <https://lex.uz/docs/3149416>
5. Surxon tongi", 2018 yil 7 aprel. 26 (17426) -son.
6. "Yangi O'zbekiston", 2020 y. 5 mart 47 (7549) son
7. Surxondaryo viloyat hokimligi iqtisodiy taraqqiyot va kambag'allikni qisqartirish bosh boshqarmasi hisobot ma'lumoti. 2020 y.
8. Surxon tongi", 2018 yil 30 may. 41 (17441)- son.
9. <https://xs.uz/uzkr/post/ozbek-ipakchiligi>.
- 10 "Surxon tongi", 2018 yil, 20 yanvar. 6 (17406) - son
11. O'zbekiston milliy arxivi, M.52 -jamg'arma, 1 ro'yxat, 16 - ish, 49-varaq.
- 12 " Yangi O'zbekiston", 2020 yil 7 avgust, 147- son.

БУХОРО ХОНЛИГИ ТАРИХИ ТАРИХНАВИСЛАР ТОМОНИДАН ЎРГАНИЛИШИ ВА ТУРЛИ ЁНДАШУВЛАР

Жураев Боходир Турдалиевич

Денов тадбиркорлик ва педагогика институти илмий тадқиқотлар,
инновциялар ва илмий-педагог кадрлар тайёрлаш бўлими бошлиғи,
тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD).

b.jurayev@dpi.uz

Бухоро хонлиги тарихи доирасида тадқиқотчилар ва олимлар томонидан кўплаб илмий тадқиқотлар, рисолалар, мақолалар яратилган бўлиб, тадқиқотлар асосан XVI-XVIII асрлардаги тарихнавислар томонидан ёзиб қолдирилган манбаларга таянилган ҳолда ёзилган.

Бундан ташқари мавжуд каталоглар орасида Ўзбекистон Республикаси Фанлар академиясининг Абу Райхон Бериунинг номидаги Шарқшунослик институти шарқ қўлёзмалари каталогини ҳам келтириб ўтиш ўринлидир[10;45].

Мустақиллик йиллари даврида

манбашунослик тарихига катта ҳисса қўшган олимлардан Б. А.Аҳмедовнинг "Ўзбекистон халқлари тарихи манбалари"[1;Б.152] ва "Ўзбекистон тарихи манбалари"[1;Б.352] каби илмий асарлари нашрдан чиқди.

Тадқиқ этилаётган даврга оид ёзма манбалар гуруҳи ниҳоятда кўп бўлиб улар қаторига XVI-XVIII асрлар тарихий ҳаётини ўзида акс эттирувчи тарихнавислар томонидан битилган асарларни киритиш мумкин. Жумладан, Захириддин Муҳаммад Бобурнинг "Бобурнома", Хондамирнинг "Ҳабиб ус-сияр", Мулла Шодийнинг "Фатҳнома", Муҳаммад Юсуф Муншининг